

π. Δανιήλ Ρυραζα

**Η ΘΕΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΚΑΛΟΥ
ΚΑΙ ΤΟΥ ΑΓΑΘΟΥ
ΣΤΟΝ ΑΓΙΟ ΔΙΟΝΥΣΙΟ
ΤΟΝ ΑΡΕΟΠΑΓΙΤΗ**

ΙΕΡΑ ΜΕΓΙΣΤΗ ΜΟΝΗ ΒΑΤΟΠΑΙΔΙΟΥ

ΑΓΙΟΝ ΟΡΟΣ

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΠΡΟΛΟΓΟΣ.....	11
ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ.....	13
ΑΝΤΙ ΠΡΟΛΟΓΟΥ	15
ΕΙΣΑΓΩΓΗ.....	17

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΡΩΤΟ

ΤΟ ΚΑΛΟ ΚΑΙ ΑΓΑΘΟ – ΤΑ ΟΝΟΜΑΤΑ ΤΟΥ ΕΝΟΣ ΘΕΟΥ

1.1. Οί πρωταρχικές πηγές τῆς θεολογίας τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου – ἡ Ἁγία Γραφή καὶ ἡ Ἱερὰ Παράδοση.....	55
1.2. Ἡ δυνατότητα τῆς ὀνοματοθεσίας τοῦ Θεοῦ	64
1.3. Τὸ Ἁγαθὸ – Ἡ κατ' ἐξοχὴν θεωνυμία.....	74
1.4. Τὸ Καλὸ – τὸ ὄνομα τοῦ θελγῆτρου τοῦ Θεοῦ.....	86
1.5. Ὁ Ἔρωσ – ἡ ὄθησις πρὸς τὴν κίνησι τοῦ Καλοῦ καὶ Ἀγαθοῦ	98
1.6. Ἡ σχέση τοῦ Καλοῦ καὶ Ἀγαθοῦ μὲ τις ἄλλες θεωνυμίες.....	108
1.6.1. α) Ὄν, Ζωή, Σοφία β) Δύναμη	110
1.6.2. Δικαιοσύνη, Σωτηρία καὶ Ἀπολύτρωσι	119
1.6.3. α) Εἰρήνη, β) Ἁγιότητα, Βασιλεία, Κυριότητα, Θεότητα, γ) Τέλεια καὶ Ἔνασι	122
1.7. Ὁ ἀνόνομος Θεός.....	132
1.8. Συμπεράσματα.....	139

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΟ ΚΑΛΟ ΚΑΙ ΑΓΑΘΟ – ΑΙΤΙΟ ΚΑΘΟΛΙΚΟ ΚΑΙ ΑΓΛΑΪΣΤΟ

2.1. Ἡ καθολικὴ αἰτιότητα τοῦ Καλοῦ καὶ Ἀγαθοῦ	143
2.1.1. Ποιητικὸ Αἶτιο	146
2.1.2. Παραδειγματικὸ Αἶτιο	153
2.1.3. Εἰδικὸ Αἶτιο.....	159
2.1.4. Στοιχειῶδες Αἶτιο.....	168
2.1.5. Τελικὸ Αἶτιο.....	171
2.2. Ἡ ἀγλαΐα τοῦ θεοῦ νοητοῦ Κάλλου	175
2.2.1. Τὸ θεῖο Κάλλος ὡς δημιουργικὴ Πρόνοια.....	179

2.2.1.1. Μεγαλειότητα τῆς Ἀγαθότητος	179
2.2.1.2. Φῶς τῆς γνώσεως.....	182
2.2.1.3. Ἐθελουσιαστικὸς Ἔρως	184
2.2.1.4. Ἀρμονία, Τάξη καὶ Μέτρο	185
2.2.1.5. Ἀρχέτυπη καὶ ἀληθινὴ Θεοσείδεια	189
2.2.1.6. Θεαρχικὴ Εὐωδία	192
2.2.2. Τὸ θεῖο Κάλλος ὡς συνεκτικὴ Πρόνοια.....	193
2.2.2.1. Δικαιοσύνη.....	193
2.2.2.2. Ταυτότητα.....	194
2.2.2.3. Σωτηρία καὶ Ἀπολύτρωση	195
2.2.3. Τὸ θεῖο Κάλλος ὡς τελειωτικὴ Πρόνοια.....	196
2.2.3.1. Ὁμοίωση	196
2.2.3.2. Ἐλκυστικὸ καὶ θελκτῆριο Κάλεσμα	197
2.2.3.3. Εἰρήνη	198
2.2.3.4. Βασιλεία, Κυριότητα, Θεότητα	200
2.2.3.5. Ἄπειρη καὶ μακαριωτάτη Τελειότητα.....	201
2.2.3.6. Ἐνότητα.....	203

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΡΙΤΟ

ΤΟ ΚΑΛΟ ΚΑΙ ΑΓΑΘΟ ΣΤΗ ΔΗΜΙΟΥΡΓΙΑ

3.1. Ἡ μετοχὴ ὄλων τῶν ὄντων στὸ Καλὸ καὶ Ἀγαθὸ.....	207
3.1.1. Ὁ Ἀμέθεκτος καὶ τὰ μετεχόμενα.....	207
3.1.2. Οἱ μετοχές	211
3.1.3. Τὰ μετέχοντα	218
3.2. Ἱεραρχία – Κόσμος ἀγιασμένος καὶ εἰκόνα τοῦ θεαρχικοῦ Κάλλους.....	223
3.2.1. Ἕνας ἱεραρχικὸς κόσμος.....	223
3.2.2. Ὁ ὀρισμὸς καὶ σκοπὸς τῆς Ἱεραρχίας	227
3.2.2.1. Ἱεραρχία – Ἱερὴ Τάξη.....	230
3.2.2.2. Ἱεραρχία – Ἱερὴ Ἐπιστήμη	237
3.2.2.3. Ἱεραρχία – Ἱερὴ Ἐνέργεια	243
3.2.3. Συμπεράσματα.....	254
3.3. Ἡ Οὐράνια Ἱεραρχία.....	257
3.3.1. Ἡ φύση καὶ ἀποστολὴ τῶν ἀγγέλων στὴν Ἱεραρχία.....	257
3.3.2. Ἡ πρώτη διακόσμηση.....	260
3.3.3. Ἡ δευτέρα καὶ ἡ τρίτη διακόσμηση – Τὰ λειτουργήματα τῶν ἀγγέλων σὲ σχέση με τοὺς ἀνθρώπους	267
3.4. Τὸ κακὸ	272

3.4.1. Οί αιτίες τοῦ κακοῦ.....	273
3.4.2. Τὸ κακὸ δὲν ὑπάρχει πουθενὰ ὡς ὄν.....	277
3.4.2.1. Τὸ κακὸ δὲν ὑπάρχει οὔτε καθ' ἑαυτὸ οὔτε στὸν Θεό.....	277
3.4.2.2. Τὸ κακὸ δὲν ὑπάρχει στοὺς δαίμονες.....	279
3.4.2.3. Οὔτε στοὺς ἀνθρώπους ὑπάρχει τὸ κακὸ.....	282
3.4.2.4. Τὸ κακὸ δὲν εἶναι οὔτε σ' ὀλόκληρη τὴ φύση.....	284
3.4.3. Τὸ κακὸ καὶ ἄσχημο ὡς στέρηση τοῦ Καλοῦ καὶ Ἀγαθοῦ.....	286
3.4.4. Τὸ Καλὸ καὶ Ἀγαθὸ σὲ σχέση μετὰ τὸ κακὸ καὶ ἄσχημο.....	290

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΤΕΤΑΡΤΟ

ΤΟ ΚΑΛΟ ΚΑΙ ΑΓΑΘΟ ΣΤΗΝ ΕΚΚΛΗΣΙΑ

4.1. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία – Μία συμβολικὴ Ἱεραρχία.....	293
4.1.1. Ἡ ἀποστολὴ τοῦ συμβολισμοῦ στὴν Ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία.....	293
4.1.2. Τὰ εἶδη τῶν συμβόλων.....	304
4.1.2.1. Τὰ ὅμοια σύμβολα.....	307
4.1.2.2. Τὰ ἀνόμοια σύμβολα.....	309
4.1.3. Ἡ διὰ τῶν συμβόλων γνώση.....	314
4.2. Ἡ Ἐκκλησιαστικὴ Ἱεραρχία – Εἰκόνα τοῦ ἀγγελικοῦ κάλλους.....	321
4.2.1. Τὰ γενικὰ γνωρίσματα τῆς Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας.....	321
4.2.2. Οἱ ἱερατικὲς τάξεις – Οἱ θεματοφύλακες τοῦ θεοειδιστάτου Κάλλους.....	328
4.2.2.1. Οἱ τάξη τῶν Ἱεραρχῶν.....	329
4.2.2.2. Ἡ τάξη τῶν Ἱερέων.....	334
4.2.2.3. Ἡ τάξη τῶν Λειτουργῶν.....	337
4.2.2.4. Συμπεράσματα – Οἱ πιδὸ καλοὶ καὶ ἀγαθοὶ ἀπὸ τοὺς υἱοὺς τῶν ἀνθρώπων.....	339
4.2.3. Οἱ τάξεις τῶν τελουμένων.....	345
4.2.3.1. Οἱ Μοναχοὶ – Ἡ τάξη τῶν φορέων τῶν ἐνιαίων καλλῶν.....	345
4.2.3.2. Ὁ ἱερὸς λαὸς – Ἡ τάξη τῶν καλλωπισμένων μετὰ φωτισεῖς.....	350
4.2.3.3. Οἱ καθαιρόμενοι – Ἡ τάξη τῶν ἀλλοτριωμένων ἐναντὶ τῆς θεοειδέας.....	352
4.2.4. Συμπεράσματα – Ἡ προσευχομένη Ἐκκλησία – Εἰκόνα τῶν ἐσχάτων.....	356

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΠΕΜΠΤΟ

Ἡ ΘΕΩΣΗ – ΕΝΩΣΗ ΜΕ ΤΟΝ ΚΑΛΟ ΚΑΙ ΑΓΑΘΟ ΘΕΟ

5.1. Ὁ καλοκάγαθος χαρακτήρας τοῦ ἔργου τοῦ Χριστοῦ.....	361
--	-----

5.1.1. Ὁ κόσμος ὑπὸ τὴν δεσποτεία τοῦ βδελύγματος τῆς ἐρημώσεως.....	362
5.1.2. Ἡ οἰκονομία τῆς ἐνσαρκώσεως ὡς καλοποιία καὶ ἀγαθοποιία.....	366
5.2. Ἡ θεουργία τῆς ἀγαλματοποιίας τοῦ τελείου ἀνθρώπου	371
5.2.1. Τὸ Βάπτισμα – Ἡ ἀρχὴ τοῦ καλλωπισμοῦ.....	374
5.2.2. Ἡ Εὐχαριστία – Ἡ σύναξις εἰς τὸν Ἔνα καλὸ καὶ ἀγαθὸ.....	381
5.2.3. Τὸ Μύρο – Τὸ ἔργο τῆς τελειώσεως τοῦ Κάλλου.....	394
5.2.3.1. Ἡ τελείωση ὡς μετάδοση Εὐωδίας.....	394
5.2.3.2. Ἡ ἀγιότητα – Τὸ ἀριστούργημα τῆς φιλόκαλης τέχνης	402
5.2.3.3. Ἡ τελείωση – Ἡ πλήρης ὀλοκλήρωση τοῦ ἀνθρωπίνου κάλλους	410
5.3. Ἡ θέωση ὡς ὑπερκόσμια καλλοποιία καὶ ἀγαθοποιία.....	416
5.3.1. Ἡ πλήρης θέωση – Ἀνύψωση στὴν ἀκροτάτη θεοείδεια.....	416
5.3.2. Τὸ μυστήριον τοῦ Καλοῦ καὶ Ἀγαθοῦ	423
5.3.3. Ἡ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἔκωση μὲ τὸν Χριστό – Πρόγευση τῆς αἰώνιας Εὐωχίας.....	426
5.4 Συμπεράσματα.....	438
ΕΠΙΛΟΓΟΣ.....	443
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	453
ΕΥΡΕΤΗΡΙΟ	469

ΣΥΝΤΟΜΟΓΡΑΦΙΕΣ

ΘΟ- Περί Θεῶν Ὄνομάτων

ΜΘ- Περί Μυστικῆς Θεολογίας

ΟΙ- Περί τῆς Οὐρανίας Ἱεραρχίας

ΕΙ- Περί Ἐκκλησιαστικῆς Ἱεραρχίας

Ἐπ.- Ἐπιστολές

Σχ.- ΘΟ/ΜΘ/ΟΙ/ΕΙ/Ἐπ. – Σχόλια τοῦ ἁγίου Μαξίμου τοῦ Ὁμολογητοῦ στὰ σχετικὰ ἔργα

CD- Corpus Dionisiacum

DS- Dictionaire de Spiritualite ascetique et mystique

EIBMBOR- Editura Institutului Biblic si de Misiune al Bisericii Ortodoxe Romane

PG- Patrologia Graeca

PL- Patrologia Latina

SP- Studia Patristica

ST- Studii Teologice

SCBO- SCRIPTUM CLASSICORUM BIBLIOTHECA OXONIENSIS, τόμ. I (1989), II, 1973),

III, (1968), IV (1902), Ioannes Burnet, Oxford University Press

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Με πολλή χαρά δεχθήκαμε την πρόταση του αγαπητού μας καθηγητού κ. Δημητρίου Τσελεγγίδη να εκδώσει ή Μονή μας τη διδακτορική διατριβή του π. Δανιήλ Ruraza με θέμα τη διδασκαλία περι Καλού και Άγαθού του αγίου Διονυσίου του Άρεοπαγίτου.

Πολλοί άμφισβήτησαν όχι μόνον την πατρότητα των Άρεοπαγιτικών Συγγραμμάτων, αλλά και ότι δεν είναι συναρμοσμένα με την Πατερική Παράδοση. Ο άγιος Διονύσιος είναι ένας μεγάλος Πατέρας και θεολόγος της Έκκλησίας, που βίωσε τα στάδια της πνευματικής ζωής, της καθάρσεως, του φωτισμού και της τελειώσεως (θεώσεως). Δέχθηκε τις θείες έλλάμψεις του καλού και άγαθού Θεού και κατέστη δοχείο πλήρες θείας Χάριτος.

Τò έκπληκτικό με τον άγιο Διονύσιο είναι όχι ότι θεώθηκε και δέχθηκε πολλές θείες άποκαλύψεις περι της Ουρανίου Ίεραρχίας κ.λπ., αλλά ότι εξέφρασε αυτή την έμπειρία της θεώσεώς του με έναν μοναδικό, άνεπανάληπτο και μυσταγωγικό τρόπο. Η όρολογία του, οι φραστικές του διατυπώσεις, τα σύμβολα που χρησιμοποιεί έχουν μία άπαράμιλλη δύναμη, συνοχή και έκφραση. Οι άποφατικοί και ύπεροχικοί χαρακτηρισμοί του για τον Θεο δεν φανερώνουν έναν Θεο άμέθεκτο και άκοινωνητο από τους ανθρώπους, αλλά έναν Θεο που άκόμα και κατά αυτήν τη θέωση του ανθρώπου, την ένωση του ανθρώπου με τον Θεο ένεργεί γνωστώς μέν, άκαταλήπτως δέ. Η έμπειρική θεία γνώση είναι «ή δι' άγνωσίας γνωσκομένη κατά την ύπερ νοῦν ένωσιν».

Η ιστορία της Έκκλησίας μας δείχνει ότι ή διδασκαλία του αγίου Διονυσίου ένσωματώθηκε στην Παράδοση της Έκκλησίας, έτσι ώστε να χρησιμοποιείται από μεταγενεστέρους μεγάλους Πατέρες –όπως τον άγιο Μάξιμο τον Όμολογητή, τον άγιο Γρηγόριο Παλαμά κ.ά.–, αλλά και να τροφοδοτεί την Ύμνογραφία και τη θεία Λατρεία της Έκκλησίας με τις μοναδικές, ιδιότυπες, ούρανόσταλτες άρεοπαγιτικές

ἐκφράσεις. Ἐπίσης οἱ νηπτικοὶ καὶ φιλοκαλικοὶ Πατέρες ἀρέσκονται στὸ νὰ χρησιμοποιοῦν τὴν ἀρεοπαγιτικὴ ὀρολογία γιὰ νὰ ἐκφράσουν τὶς μυστικὲς καὶ θεῖες ἐμπειρίες τους. «Ὁ ὑπέρφωτος γνόφος τῆς κρυφιομύστου σιγῆς» εἶναι ἡ κατάσταση ἐκείνη ποὺ φθάνει ὁ μοναχὸς ἀσκώντας τὴ νοερὰ προσευχή, εἶναι καρπὸς τῆς καθαρᾶς προσευχῆς.

Ὁ ἅγιος Διονύσιος ὑπῆρξε ἀνὰ τοὺς αἰῶνες ὁ μυσταγωγὸς στὴν πνευματικὴ ζωὴ, ἡ δὲ διδασκαλία του γιὰ τὴ θέωση τοῦ ἀνθρώπου, τὴ μετοχὴ του στὶς ἄκτιστες θεῖες ἐνέργειες καὶ προόδους εἶναι αὐθεντικὴ καὶ Πατερικὴ. Μπορεῖ ἀπὸ πολλοὺς ἐρευνητὲς νὰ μὴν ἐκτιμῆθηκε ὅσο ἔπρεπε ἢ καὶ νὰ παρεξηγήθηκε ἡ διδασκαλία του λόγῳ τοῦ στρυφνοῦ καὶ ἰδιότυπου χαρακτήρα τῶν λόγων του. Καὶ θὰ πρέπει νὰ ὁμολογήσουμε ὅτι ὁ μὴ ἔχων ἀντίστοιχη πείρα εἶναι δύσκολο νὰ κατανοήσει καὶ νὰ προσπελάσει μὲ εὐκολία τέτοια κείμενα.

Νομίζουμε ὅτι ἐδῶ εἶναι ἡ πολὺ μεγάλη συμβολὴ τοῦ π. Δανιήλ, ὁ ὁποῖος, μὲ ἀφορμὴ τὴν περὶ τοῦ Καλοῦ καὶ Ἀγαθοῦ διδασκαλία τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ἐπιτυγχάνει στὴ διατριβὴ του οὐσιαστικὰ μία προσέγγιση ὅλης τῆς διδασκαλίας τοῦ ἁγίου Διονυσίου μέσα στὰ Πατερικὰ ἐρμηνευτικὰ πλαίσια, ὅπου κάθε καλοπροαίρετος ἀναγνώστης εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴν ἐνθουσιαστεῖ καὶ νὰ μὴ θελήσει στὴ συνέχεια νὰ ἔλθει σὲ ἐπαφὴ μὲ τὰ ἔργα τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου, ἢ ἂν τὰ ἔχει διαβάσει, τώρα νὰ τὰ ξαναδιαβάσει κάτω ἀπὸ μία νέα δυναμικὴ προοπτικὴ.

Εὐχόμεθα στὸν πονήσαντα πρωτίστως, ἀλλὰ καὶ στοὺς φιλόκαλους ἀναγνώστες τοῦ παρόντος τόμου, ὁ καλὸς καὶ ἀγαθὸς Θεός, «ἡ Ὑπερούσιος Ἀγαθαρχία», νὰ τοὺς χαρίζει τὴν «ὑπὲρ νοῦν» καὶ «ὑπὲρ αἴσθησιν» θεία ἔνωση, ὅπου «αἱ ὑπερκαλλεῖς ἀγλαΐαι καὶ φωτοχυσίαι ὑπερπληροῦσιν» ὅλη τὴν ἀνθρώπινη ὑπαρξή.

Ὁ Καθηγούμενος τῆς Ἱερᾶς
Μεγίστης Μονῆς Βατοπαιδίου

Γεώργιος Ἰβραήμ

ΠΡΟΛΟΓΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ

Τὸ συγγραφικὸ ἔργο, τὸ ὁποῖο ἀποδίδεται ἀπὸ κορυφαίους ἀγίους θεολόγους τῆς Ἐκκλησίας μας στὸν ἅγιο Διονύσιο τὸν Ἀρεοπαγίτη, ἤλκυσε τὸ ἔντονο ἐνδιαφέρον τῶν συγχρόνων Ὀρθοδόξων καὶ ἑτεροδόξων ἐρευνητῶν καὶ θεολόγων. Τὸ ἐπιστημονικὸ καὶ πνευματικὸ ἐνδιαφέρον τους ὅμως δὲν ἐπεκτάθηκε ὅσο θὰ ἔπρεπε στὸ ἐξόχως δύσκολο καὶ πλούσιο θεολογικὸ καὶ δογματικὸ περιεχόμενον τῶν πραγματειῶν του. Αὐτὸ τὸ ἐρευνητικὸ κενὸ ἔρχεται νὰ καλύψει –λίαν ἐπιτυχῶς– ἡ ἀνὰ χεῖρας ἐπιστημονικὴ μελέτη τοῦ ἀγαπητοῦ μου διδάκτορα π. Δανιὴλ Πουπάζα.

Ἡ πρωτοτυπία τῆς διδακτορικῆς αὐτῆς διατριβῆς εἶναι ἐμφανῆς ἤδη ἀπὸ τὸν τίτλο της, ἀναδεικνύεται ὅμως ἀβίαστα καὶ πολλαπλῶς ἀπὸ τὶς ἐπιμέρους πτυχές της. Ὁ π. Δανιὴλ προγραμματεύεται τὴ μελέτη του μὲ ἐντυπωσιακὴ διεισδυτικὴ καὶ συνθετικὴ σκέψη. Ἡ ἐπιστημονικὴ ἐπιχειρηματολογία του εἶναι πάντοτε πειστικὴ καὶ ὁ συγκροτημένος ἑλληνικὸς λόγος του ἀναδεικνύει τὴν ἐπιστημονικὴ ὠριμότητά του.

Εὐστοχες εἶναι καὶ οἱ θεολογικὲς ἐπισημάνσεις του, οἱ ὁποῖες διέπουν ἀξονικὰ τὴ μελέτη του καὶ ἀναδεικνύουν τὴν ἐμβρίθεια καὶ τὴν ἰδιαίτερη πρωτοτυπία τῆς θεολογικῆς σκέψεως τῶν Ἀρεοπαγιτικῶν Συγγραμμάτων.

Ἔτσι, σύμφωνα μὲ τὸν ἅγιο Διονύσιο, τὸ Ἄγαθὸ καὶ τὸ Καλὸ συνιστοῦν θεωνυμίες, ποὺ ἀναφέρονται στὴν ἀμέθεκτη καὶ ὑπέρθετη θεότητα, τὴν Ἁγία Τριάδα, ἀλλὰ καὶ σὲ κάθε θεῖο Πρόσωπο. Ἀντίστοιχα, ἡ Ἄγαθότητα χαρακτηρίζει τὴ μεθεκτὴ ἐκείνη ἐνέργεια, ποὺ προσδιορίζεται ὡς ἡ πρώτη πρόοδος τῆς μοναδικῆς Αἰτίας, ἐνῶ τὸ Κάλλος ἀναφέρεται στὴ μεθεκτὴ δόξα, ποὺ καλλωπίζει ὅλα τὰ ὄντα. Τὸ θεῖο Κάλλος ἔχει κεντρικὴ σημασία στὴ διδασκαλία τοῦ ἀγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου γιὰ τὴ χαρισματικὴ θέωση τοῦ ἀνθρώπου, ἡ ὁποία νοεῖται ὡς ἔνωση μὲ τὸν καλὸ καὶ ἀγαθὸ Θεὸ καὶ ὡς ὑπερκόσμια καλλοποιία καὶ ἀγαθοποιία. Ἡ πλήρης θέωση ἀποτελεῖ καὶ τὴν πλήρη ἔνωση μὲ τὸν Θεό, ἡ ὁποία πραγματοποιεῖται μὲ τὴν ἀρπαγὴ τοῦ νοῦ στὸν Θεό, μέσα στὸ ὑπέρθεο φῶς. Τὸ φῶς αὐτὸ εἶναι ἡ λάμψη τοῦ ὑπε-

ρουσίου Κάλλους. Αὐτὴ ἡ κατάσταση εἶναι ἡ ἐν τῇ Ἐκκλησίᾳ ἔνωση μὲ τὸν Χριστὸ καὶ ἡ πρόγευση τῆς αἰώνιας εὐωχίας.

Προσδιοριστικὴ σημασία γιὰ τὴν ἐπιτυχία τοῦ σκοποῦ αὐτοῦ ἔχουν τὰ θεουργὰ μυστήρια τῆς Ἐκκλησίας –τοῦ Βαπτίσματος, τοῦ θείου Μύρου καὶ τῆς θείας Εὐχαριστίας– ἐπειδὴ αὐτὰ συνιστοῦν τὴ χαρισματικὴ θεογενεσία τῶν πιστῶν, τὴν τελείωση τοῦ Κάλλους καὶ τὴ σύναξη στὸν ἕνα Καλὸ καὶ Ἀγαθό, τὸν Χριστό, ὡς τὴν Ἀρχή, τὸ Κέντρο καὶ τὸ Τέλος τῆς Ἐκκλησίας.

Ἡ ἀγιότητα, τέλος, εἶναι ὁ καρπὸς τῆς τέχνης τῶν φιλοκάλων, τὸ ἀριστούργημα τῆς φιλοκαλίας καὶ ἡ τέχνη τῶν τεχνῶν. Ὁ ἅγιος εἶναι ὁ τέλειος ἄνθρωπος, ὁ ὁποῖος ἀνύψωσε τὴν ἀνθρώπινη φύση ἕως τὴν ἔξῃ τῆς θεοείδειας, διὰ τῆς θεωρίας τοῦ θείου Κάλλους. Γι' αὐτὸ καὶ τὸ δεῖπνο τῶν ἀγίων στὴ Βασιλεία τῶν Οὐρανῶν θεωρεῖται ὡς τὸ συμπόσιο τῶν χαρισματικῶς καλῶν καὶ ἀγαθῶν.

Γιὰ τοὺς παραπάνω λόγους, θεωρῶ ὅτι ἡ διδασκαρικὴ διατριβὴ τοῦ π. Δανιὴλ Πουπάζα –πέρα ἀπὸ τὴν ἐπιστημονικὴ συμβολή της σὲ ἕνα σοβαρότατο θεολογικὸ θέμα– συνεισφέρει καὶ πνευματικὰ, ἐπειδὴ ἀνεβάζοντας τὸν «πῆχυ» τῆς βιωματικῆς προσφορᾶς τῆς Ἐκκλησίας γιὰ τὴν ἀγιοπνευματικὴ ποιότητα τῆς ζωῆς τῶν πιστῶν της, προκαλεῖ τὸν φιλόκαλο ἀναγνώστη γιὰ τὴν πνευματικὴ ἀνύψωσή του στὸ θεοειδὲς Κάλλος τῶν συνδαιτυμόνων τοῦ θείου Δείπνου.

Δημήτριος Τσελεγγίδης
Καθηγητῆς τῆς Θεολογικῆς Σχολῆς
τοῦ Ἀριστοτελείου Πανεπιστήμιου Θεσσαλονίκης
Θεσσαλονίκη 17. 02. 2015

ΚΕΦΑΛΑΙΟ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΤΟ ΚΑΛΟ ΚΑΙ ΑΓΑΘΟ – ΑΙΤΙΟ ΚΑΘΟΛΙΚΟ ΚΑΙ ΑΓΛΑΪΣΤΟ

2.1. Ἡ καθολικὴ αἰτιότητα τοῦ Καλοῦ καὶ Ἀγαθοῦ

Ὁ ἅγιος Διονύσιος βεβαιώνει ὀριστικὰ τὴν ταύτιση τοῦ Καλοῦ μὲ τὸ Ἀγαθὸ, καὶ ἐφεξῆς ὅλα ὅσα λέγονται γιὰ τὸ Ἀγαθὸ πρέπει νὰ κατανοοῦνται ὡς ἀφορῶντα καὶ στὸ Καλὸ. Γιὰ νὰ ἐπαληθεύσει τούτη τὴν οὐσιαστικὴ ταύτιση ὁ Ἀρεοπαγίτης προχωρεῖ σὲ μία πολὺπλοκὴ ἐπιχειρηματολογία:

«Διὸ καὶ ταῦτόν ἐστι τἀγαθὸν τὸ καλόν, ὅτι τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ κατὰ πᾶσαν αἰτίαν πάντα ἐφίεται, καὶ οὐκ ἔστι τι τῶν ὄντων, ὃ μὴ μετέχει τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ. Τολμήσει δὲ καὶ τοῦτο εἰπεῖν ὁ λόγος, ὅτι καὶ τὸ μὴ ὄν μετέχει τοῦ καλοῦ καὶ ἀγαθοῦ, τότε γὰρ καὶ αὐτὸ καλὸν καὶ ἀγαθόν, ὅταν ἐν Θεῷ κατὰ τὴν πάντων ἀφαιρέσειν ὑπερουσίως ὑμνεῖται»¹.

Τὸ Καλὸ καὶ Ἀγαθὸ εἶναι τὸ καθολικὸ Αἴτιο, ὡς ποιητικὸ, παραδειγματικὸ καὶ τελικὸ Αἴτιο πάντων τῶν ὄντων. Ὡς ἐκ τούτου, ὅλα τὰ ὄντα, ὡς αἰτιατά, μετέχουν στὸ Καλὸ καὶ Ἀγαθὸ καὶ ἐπιθυμοῦν νὰ υφάνονται καὶ νὰ παρευρίσκονται ἐντονότερα στὸ Καλὸ καὶ Ἀγαθὸ. Παράδοξη φαίνεται ἡ βεβαίωση τοῦ Διονυσίου πὼς ἀκόμη καὶ τὸ μὴ ὄν μετέχει στὸ Καλὸ καὶ Ἀγαθὸ. Γιὰ νὰ κατανοηθεῖ σωστὰ αὐτὴ ἡ διδασκαλία πρέπει πρῶτα νὰ διασαφηνιστεῖ τὸ πῶς ἐννοεῖ ὁ Ἀρεοπαγίτης τὸν ὄρο *μὴ ὄν*, ποῦ ἄλλοτε χρησιμοποιεῖται γιὰ τὸν Θεό, ἄλλοτε γιὰ τὴν ὕλη καὶ ἄλλοτε γιὰ τὸ κακὸ.

Μὲ ἀνώτατο νόημα, *μὴ ὄν* ὀνομάζει ὁ ἅγιος Διονύσιος τὸν ἴδιο τὸν Θεό. Τὸ Ἔνα εἶναι τὸ Αἴτιο τῆς ὑπάρξεως ὅλων τῶν ὄντων, ἀλλὰ τὸ Ἴδιο, τὸ μοναδικὸ καὶ ἄγνωστο, δὲν εἶναι ἀπὸ τὰ ὄντα, εἶναι ἐπέκεινα καὶ πάνω ἀπὸ κάθε ὄν καί, συνεπῶς, εἶναι *μὴ ὄν*², προφανῶς, ὡς ὑπεροχὴ καθενὸς ὄντος

1. ©O IV, 7, PG 3, 704A, B.

2. ©O I, 1, PG 3, 588B.

καὶ ὑπάρξεως. Ἔτσι, ὁ ἅγιος Διονύσιος ἀρνεῖται κάθε ὁμοίωση ἢ ὄντολογικὴ σχέση μεταξύ Θεοῦ, ποῦ εἶναι ὁ κατ' ἐξοχὴν ἄκτιστος, καὶ τοῦ κτίσματος. Τοῦτο τὸ μὴ ὄν ἀναιρεῖ κάθε ἔννοια ἢ περιεχόμενο τῆς κτιστότητας³. Διότι, ὀνομάζοντας τὸ κτίσμα ὄν, ὁ Θεὸς δὲν μπορεῖ νὰ ὀνομαστῆι παρὰ μόνο μὴ ὄν, λόγω τῆς ὑπερουσιότητος καὶ ἀπόλυτης, ὑπερβατικότητάς Του, ὡς ὑπερυψωμένος πάνω ἀπ' ὅλα μὲ ἀγνωστο τρόπο. Ἀλλά, εὐλόγα ἀναφέρει καὶ ὁ ἅγιος Μάξιμος, πῶς δὲν ὑπάρχει κανένα δημιουργημα, ποῦ νὰ ξέρει κατὰ τί ὁ Θεὸς εἶναι μὴ ὄν⁴. Τὸ ἴδιο τὸ Ἀγαθὸ εἶναι πάνω ἀπὸ κάθε ὄν καὶ, ὑπεροχικῶς, εἶναι ὄντως ὑπερούσιο, ἐπομένως ὁ Θεὸς μπορεῖ νὰ ὀνομαστῆι μὴ ὄν ποῦ μετέχει στὸ Ἀγαθό, ἐφ' ὅσον ὁ Ἴδιος εἶναι τὸ Ἀγαθό.

Κυριολεκτικὰ, σὲ πλήρες ἀποφατικὸ διονυσιακὸ πνεῦμα, ὁ Θεὸς δὲν εἶναι τὸ μὴ ὄν ἀλλὰ ἐπέκεινα καὶ ἀπὸ τὸ ὀνομαζόμενο μὴ ὄν, διότι μὴ ὄν δὲν ἀποτελεῖ παρὰ μόνο μία ἄλλη θεωνυμία. Ὁ ἅγιος Μάξιμος διευκρινίζει ὅτι ὅλα τὰ ὑπεροχικὰ ὀνόματα, οἱ ἀφαιρέσεις, οἱ ἀρνήσεις, ὅπως ἀναρχος, ἀθάνατος, ἀφθαρτος, εἶναι ὑπερούσιες, σὲ βαθμὸ ποῦ ὁ Θεὸς εἶναι ὅλα αὐτά, ἀλλὰ ὁ Ἴδιος ὑπάρχει καὶ πρὶν ἀπ' αὐτά. Αὐτὲς οἱ θεωνυμίες ἀπὸ Αὐτὸν ἔγιναν γνωστές, χωρὶς νὰ ὑπάρχει δυνατότητα γνώσεως τί δὲν εἶναι ὁ Θεὸς ἢ πῶς εἶναι ἀπερίγραπτος ἢ ἀσύλληπτος. Ὁ Θεὸς εἶναι ἡ ἀρχὴ καὶ αὐτῶν τῶν ἀφαιρέσεων, οἱ ὁποῖες προέρχονται ἀπὸ Αὐτόν. Ὁ ἴδιος εἶναι Αἴτιος καὶ τοῦ εἶναι καὶ τοῦ μηδενὸς καὶ, ὡς δημιουργὸς ὅλων, ὑπέρκειται ὅλων, εἶναι ἀνώτερος ἀπὸ κάθε ὄν καὶ κάθε ὑπέρβαση⁵, ἐπομένως, καὶ ἀπὸ κάθε μὴ ὄν. Γιὰ τὸ Ἀγαθὸ ὁ ἅγιος Διονύσιος λέγει τὰ ἴδια: τὸ Ἀγαθὸ ἐπεκτείνεται στὰ

3. Νίκου Ματσούκα, *Δογματικὴ καὶ συμβολικὴ θεολογία*, τόμ. Β', σ. 122.

4. Σχ. ΘΟ IV, 7, PG 4, 256A.

5. Σχ. ΘΟ IV, 10, PG 4, 260D-261A. Ἡ βεβαίωση πῶς τὸ μὴ ὄν εἶναι μόνο μία θεωνυμία, ἀφοῦ ὁ Θεὸς εἶναι ἐπέκεινα ὅλων τῶν καταφάσεων καὶ ἀποφάσεων, φαίνεται νὰ γίνεται ἀποδεκτὸ ἀπὸ τὸν Ananda Coomaraswamy. Αὐτός, λόγω τῆς Ἰνδουιστικῆς του ἀγωγῆς, θεωρεῖ ὅτι ὁ ἅγιος Διονύσιος ὀνομάζει μὴ ὄν τὸν θεῖο γνόφο, τοῦ ὁποῖου ἡ δυνατότητα εἶναι ἀπειρη καὶ περιέχει ὅλες τὶς δυνατότητες ἐμφανσεως καὶ μὴ ἐμφανσεως. Τὸ σχόλιο αὐτὸ εἶναι ἐξαρτημένο ἀπὸ τὶς ἐρμηνείες τῶν σχολαστικῶν θεολόγων στὸ *Corpus Dionysiacum* ἔχοντας ὑπ' ὄψιν, ἰδιαίτερα, τὴ διάκριση τὴν ὁποία ὁ Meister Eckart κάνει μεταξύ Θεοῦ καὶ Θεότητος. Γιὰ τὴ Θεότητα λέγει πῶς «εἶναι σὰν νὰ μὴν εἶναι», μολονστὶ κατέχει μία ἀπειρη δυνατότητα (βλ. Ananda Coomaraswamy, *The Medieval Theory of Beauty*, ὑπόσ. 44, σ. 219). Ἡ Ysabel de Andia παρατηρεῖ πῶς οἱ δυτικοὶ χριστιανοὶ μυστικοὶ βρήκαν, ἐξ αἰτίας τοῦ Ἀρεοπαγίτου, τὴν ἀφορμὴ νὰ ὑμνήσουν τὸν Θεὸ ὡς «ἀνύπαρξη» καὶ, βέβαια, δὲν δίστασαν νὰ τὸ κάνουν (Ysabel de Andia, *L'Union a Dieu chez Denys l'Areopagite*, σ. 136).

ὄντα καὶ τὰ μὴ ὄντα καὶ εἶναι πάνω ἀπὸ τὰ ὄντα καὶ τὰ μὴ ὄντα⁶. Τὸ Ἄγαθὸ ἐπεκτείνεται καὶ στὰ μὴ ὄντα μὲ σκοπὸ νὰ τὰ καλεῖ στὸ εἶναι. Συνεπῶς, τὸ ἴδιο τὸ μὴ ὄν εἶναι καλὸ, ὅταν θεωρηθεῖ μέσα στὸν Θεὸ ἐξ αἰτίας τῆς ὑπερουσιότητάς Του⁷. Τὰ μὴ ὄντα εἶναι ὑπερουσιῶς στὸν Θεὸ καὶ μετέχουν στὸ Καλὸ καὶ Ἄγαθὸ⁸. Ὁ ἅγιος Διονύσιος δὲν ἐξηγεῖ τί ἀκριβῶς ἐννοεῖ μὲ τὸν ὄρο μὴ ὄν, ἀλλὰ, ἀπὸ τὸν τρόπο χρήσεώς του, φαίνεται πὼς τοῦ δίνει τὴ θέση ἑνὸς πράγματος ποὺ ὑπερ-εἶναι, κάπως, ἐν δυνάμει⁹, κατὰ τοὺς σχολαστικούς θεολόγους, ἀπὸ τὸ ὅποιο ὁ Θεὸς παρήγαγε καὶ συνεχίζει νὰ παράγει τὸν κόσμο. Τὰ μὴ ὄντα δὲν ταυτίζονται μὲ τὸ μηδέν, διότι, ὅπως εὐλόγα ἔχει λεχτεῖ, ἀπὸ τὸ μηδέν τίποτα δὲν μπορεῖ νὰ παράγεται¹⁰.

Μὴ ὄν ὀνομάζει μερικὲς φορὲς ὁ ἅγιος Διονύσιος τὴν ὕλη, ὅπως σχολιάζει ὁ ἅγιος Μάξιμος, ὅχι μὲ τὴν ἐννοια ὅτι τὸ μὴ ὄν εἶναι μηδέν, ἀλλὰ ὅτι δὲν ὑπάρχει καὶ δὲν νοεῖται ὑπερουσιῶς μέσα στὸν Θεό, ποὺ συνέχει τὰ πάντα μὲ τὴν ἀγαθότητά Του. Ὁ Θεὸς δημιούργησε τὴν ὕλη ἀπὸ τὰ μὴ ὄντα δίνοντάς της ταυτοχρόνως μορφή καὶ εἶδος. Ἐπομένως, ἡ ὕλη δὲν εἶναι αἰώνια, οὔτε εἶναι ἀδιαμόρφωτη καὶ ὕστερα τάχα δέχεται τὴ μορφή ἀπὸ ἓνα δημιουργό, ὅπως διδάσκουν οἱ νεοπλατωνικοί. Ἔτσι, ὅταν ὑπάρξει ἡ ὕλη, ἔχει μορφή, ιδιότητες καὶ ἔξεις, συμπληρώνει τὸν αἰσθητὸ κόσμο καὶ ἀποτελεῖ τὸ κατώτατο ἀπὸ τὰ ὄντα, ὡς ὑπόβαθρό τους. Μόνο λογικῶς, ἐπιμένει ὁ ἅγιος Μάξιμος, μπορεῖ νὰ λεχτεῖ πὼς ἡ ὕλη, ὡς μὴ ὄν, εἶναι χωρὶς μορφή καὶ χωρὶς ὑπαρξή, ἀφοῦ γιὰ τὰ ὄντα λέγεται πὼς ὑπάρχουν καὶ ἔχουν εἶδη¹¹. Ἡ ὕλη, ὡς μὴ ὄν, εἶναι καθαρὴ δυνατότητα πρὸς τὸ εἶναι¹².

6. ΘΟ V, 1, PG 3, 816B.

7. Σχ. ΘΟ, V, 1, PG 4, 309B.

8. ΘΟ IV, 10, PG 3, 708A.

9. Ὁ ὄρος «ἐν δυνάμει» δὲν ὑπάρχει στὸ *Corpus Dionysiacum*. Αὐτὸς χρησιμοποιεῖται, ιδιαίτερα, ἀπὸ τοὺς σχολαστικούς θεολόγους ποὺ σχολιάζουν τὰ συγγράμματα τοῦ ἁγίου Διονυσίου τοῦ Ἀρεοπαγίτου. Ἔτσι, ὁ Ulrich Engchelberti ἔγραφε πὼς τὸ μὴ ὄν, στὸν Διονύσιο, ἀναφέρεται σὲ μία πραγματικότητα ποὺ εἶναι, ὅχι ἐν ἔργῳ, ἀλλὰ ἐν δυνάμει καὶ ἀποδίδεται στὴν ὕλη ποὺ ἔχει τὴ μορφή στὸν ἑαυτὸ της, μὲ τὸν τρόπο ἑνὸς ὄντος ποὺ δὲν ἔχει ὑπαρξή (βλ. Ananda Coomaraswamy, *The Medieval Theory of Beauty*, σ. 202). Κατὰ τὸν Urs von Balthasar ὁ ὄρος μὴ ὄν ἀναφέρεται σὲ μία ὑποκειμένη ἢ ἀντικειμένη δυνατότητα (πρὸβλ. Hans Urs von Balthasar, ὁ.π., σ. 187).

10. Νίκου Ματσούκα, *Δογματικὴ καὶ συμβολικὴ θεολογία*, τόμ. Β', σ. 146.

11. Σχ. ΘΟ IV, 18, PG 4, 272A.

12. Lossky Vladimir, *Teologia Mistică a Bisericii de Răsărit*, σ. 121.

Ὁ ἅγιος Διονύσιος συσχετίζει τὸν ὄρο *μὴ ὄν* μὲ τὸ ὑπερούσιο ἐπίπεδο, ὅταν ἀναφέρεται στὸν Θεὸ ἢ στὴν ὕλη. Ὑπάρχει καὶ ἓνα «ὑπούσιο», θὰ λέγαμε, νόημα τοῦ ὄρου *μὴ ὄν*, τὸ ὁποῖο ὁ ἅγιος Διονύσιος τὸ ἀναφέρει, ὅταν μιλάει γιὰ τὸ κακὸ καὶ τοὺς δαίμονες. Οἱ δαίμονες μετέχουν στὸ Καλὸ καὶ Ἀγαθὸ, στὸν βαθμὸ πὺ μετέχουν στὸ εἶναι, ἀμυδρὰ καὶ ἀσθενῶς. Περὶ τοῦ κακοῦ θὰ ξαναγίνει ὁμως λόγος στὴ συνέχεια τῆς μελέτης.

2.1.1. Ποιητικὸ Αἴτιο

Ἡ ταύτιση τοῦ Καλοῦ καὶ τοῦ Ἀγαθοῦ αἰτιολογεῖται ἀπὸ τὸν ἅγιο Διονύσιο μὲ βάση τὴν καθολικὴ αἰτιότητα, τὴν ὁποία καθεμία ἀπὸ τις δύο ἀρχικὲς θεῖες δυνάμεις κατέχει πλήρως:

«Τοῦτο τὸ ἐν ἀγαθὸν καὶ καλὸν ἐνικῶς ἐστὶ πάντων τῶν πολλῶν καλῶν καὶ ἀγαθῶν αἴτιον»¹³.

Ὁ Ἀρεοπαγίτης ὀνομάζει τὸν Θεό, γιὰ πρώτη φορὰ στὴν πραγματεία *Περὶ Θεῶν Ὀνομάτων*, ταυτόχρονα: Ἐνα, Καλὸ καὶ Ἀγαθὸ. Αὐτὰ τὰ τρία ὀνόματα ἀποτελοῦν τις πρώτες θεωνυμίες, οἱ ὁποῖες βρίσκονται στὸ ἴδιο ἐπίπεδο ὀνοματοθεσίας τοῦ Θεοῦ, ἐκφράζοντας ἐπικρατέστερα τὴν καθολικὴ αἰτιότητά Του. Καὶ τὰ τρία εἶναι συνώνυμα μὲ τὴ μοναδικὴ Αἰτία τῶν πάντων, μὲ τὴν ἐνιαία αἰτιότητά Της. Ὁ Πατὴρ ἐννοεῖ αὐτὸ ἀκριβῶς, ὅταν λέγει πῶς τὸ Καλὸ καὶ Ἀγαθὸ εἶναι, «ἐνικῶς», τὸ αἴτιο ὅλων τῶν ἐπὶ μέρους καλῶν καὶ ἀγαθῶν ὄντων. Ὡς αἴτιο καθολικὸ, τὸ Καλὸ καὶ Ἀγαθὸ, παρέχει ἐνότητα στὸ ἱεραρχικὸ σύνολο τῶν κτισμάτων καὶ καθενὸς δημιουργήματος, διότι ἡ ἐνοποίηση καὶ ἡ ἐνότητα ἀποτελοῦν τις προτελευταῖες συνθήκες τῆς θεώσεως.

Πρὸς τὸ παρὸν ἄς συγκρατήσουμε ὅτι τὸ Καλὸ καὶ Ἀγαθὸ εἶναι συνώνυμα μὲ τὴ θεωνυμία Ἐνα, διότι τὸ Καλὸ καὶ Ἀγαθὸ, ὁ Θεὸς ὁ ἓνας, καλὸς καὶ ἀγαθός, χαρίζει τὴν ἐσωτερικὴ καὶ ἐξωτερικὴ ἐνότητα ὅλων τῶν ὄντων, τὴ φιλία καὶ τὴν ἀλληλεγγύη τους, προκειμένου νὰ τὰ στρέψει πρὸς τὸν ἑαυτό Του καὶ νὰ τὰ ἐνώσει μαζί Του. Τοῦτο δηλώνει, οὐσιαστικά, τὸ παρακάτω κείμενο τοῦ Ἀρεοπαγίτου:

«Ἐκ τούτου πᾶσαι τῶν ὄντων αἱ οὐσιώδεις ὑπάρξεις, αἱ ἐνώσεις, αἱ διακρίσεις, αἱ ταυτότητες, αἱ ἐτερότητες, αἱ ὁμοιότητες, αἱ ἀνομοιότητες, αἱ κοινωνίαι τῶν ἐναντίων, αἱ ἀσυμμιξίαι τῶν ἡνωμένων,

13. ΘΟ IV, 7, PG 3, 704B.

αἱ πρόνοιαι τῶν ὑπερτέρων, αἱ ἀλληλουχίαι τῶν ὁμοστοίχων, αἱ ἐπιστροφαὶ τῶν καταδεστέρων, αἱ πάντων ἑαυτῶν φρουρητικαὶ καὶ ἀμετακίνητοι μοναὶ καὶ ἰδρύσεις, καὶ αὐτῆς αἱ πάντων ἐν πᾶσιν οἰκείως ἐκάστω κοινωνίαι καὶ ἐφαρμογαὶ καὶ ἀσύγχυτοι φιλίας καὶ ἁρμονίαι τοῦ παντός, αἱ ἐν τῷ παντὶ συγκράσεις, αἱ ἀδιάλυτοι συνοχαὶ τῶν ὄντων»¹⁴.

Δύσκολο νὰ φανταστεῖ κανεὶς μία λυρική ὀρμὴ πιὸ σφοδρὴ ἢ πιὸ χαρισματική, ὅπως αὐτὴ τοῦ ἁγίου, καθὼς περιγράφει τὴν καθολικὴ κοινωνία καὶ ἁρμονία, ἢ ὁποῖα μεταδίδεται σ' ὀλόκληρο τὸν νοητὸ καὶ αἰσθητὸ κόσμο ἀπὸ τὸν ἕνα, καλὸ καὶ ἀγαθὸ Θεό. Πρόκειται γιὰ ἕνα σύμπαν ποῦ ἀποτελεῖ μία κοσμικὴ εἰκόνα τοῦ Καλοῦ καὶ Ἄγαθοῦ, ποῦ κατοικοῦν περιχωρητικὰ στὸν Ἔνα, ὁ ὁποῖος εἶναι εἰκόνα τῆς περιχωρήσεως τῶν θείων Προσώπων στὴν τριαδικὴ Μονάδα. Ἡ ἀλληλοπεριχώρηση τῶν τριαδικῶν Προσώπων σὲ μία ἄπειρη ἀγαπητικὴ κοινωνία καὶ ταυτόχρονα τέλεια ἀλληλο-γνωστικὴ ἐνότητα, μὲ τὴν ἀναλλοίωτη συντήρηση τῆς οἰκείας ταυτότητας (ἢ ὁποῖα εἶναι δυνατὴ στὸν Θεό, λόγω τοῦ ἀπολύτου, πνευματικοῦ χαρακτήρα Του) καθρεφτίζεται σὲ ὅλα τὰ ἐπίπεδα τῆς ὑπάρξεως τοῦ κτίσματος. Ὁ Ἄρεοπαγίτης ἀνακαλύπτει, ὡς πραγματικὰ μεγάλος ποιητής, μία πληθώρα ἀπόψεων αὐτῆς τῆς στοργικῆς ἐνότητας τῶν πάντων στὰ πάντα: ἢ ἀμιγῆς κοινωνία, ἢ ἀσύγχυτη φιλία, ἢ τῶν ὅλων σύγκραση, ἢ συνοχὴ τοῦ καθενός, ἢ τοῦ καθενὸς σύνδεση καὶ συνάρεια στὸ σύμπαν. Κανεὶς δὲν εἶναι ἀπομονωμένος, μοναχικός, χωρισμένος, ἐγκαταλειμμένος. Πουθενὰ ὁμοιομορφισμός, μονοτονία, ἐπανάληψη, πλήξη, ἀδιαφορία, ἀλλὰ ἕνας οὐσιαστικός, δομικὸς ἔρω, ὁ ὁποῖος ἐνώνει τὰ πάντα, τὸν καθένα μὲ τὸν ἑαυτό του, μὲ τοὺς ἄλλους καὶ οἱ πάντες μὲ τὸν Θεό. Μία ὀλικὴ τάξη, μία καθολικὴ τακτοποίηση, μία κοσμικὴ ἱεραρχία, μέσα στὴν ὁποῖα ὁ καθένας κατέχει τὴν οἰκεία θέση του, ὅπου τὸν ἔχει τοποθετήσῃ ὁ ἴδιος ὁ Θεός. Αὐτὸς εἶναι ὁ κόσμος ὁ δημιουργημένος ἀπὸ τὸν μεγάλο Ποιητὴ, τὸν Καλὸ καὶ Ἄγαθό: ἕνα τέλειο ποίημα, μία καθολικὴ ἁρμονία, ὄχι μόνον τῶν οὐρανίων σφαιρῶν, ἀλλὰ ἕνας συμφωνικὸς ὕμνος ὀλοκλήρου τοῦ κτιστοῦ σύμπαντος. Ἔνας κόσμος, ἀληθινὸ κόσμημα, ἕνας καλὸς καὶ ἀγαθὸς μαργαρίτης, ποῦ χαροποιεῖ τὸν ἴδιο τὸν Μασέτρο, ὁ ὁποῖος τὸν ἔχει θαυμάσει, διότι, ὄντως, μέσα του ὅλα εἶναι καλὰ λίαν (Γέν. 1:31).

14. ΘΟ IV, 7, PG 3, 704B, C.

Τὸ κείμενο, ποὺ μόλις ἀναφέραμε, ἀρχίζει μὲ τὴ δήλωση, πὼς ἀπὸ τὸ Καλὸ καὶ Ἀγαθὸ προέρχονται ὅλες οἱ οὐσιώδεις ὑπάρξεις τῶν ὄντων. Ὁ ἅγιος Διονύσιος ἐπαναλαμβάνει ἐδῶ γιὰ τὸ Καλὸ καὶ Ἀγαθὸ τὴ βεβαίωση ποὺ εἶχε κάνει, χωριστά, γιὰ τὸ Ἀγαθὸ καὶ τὸ Καλὸ, ἀντίστοιχα: Τοῦτο τὸ Ἔνα, τὸ Καλὸ καὶ Ἀγαθὸ, εἶναι, προπαντός, τὸ ποιητικὸ Αἴτιο ὄλων τῶν ὄντων, γιατί Τοῦτο ἔχει δωρίσει σὲ ὅλα τὰ ὄντα τὴν οὐσία τους, τὰ δημιουργεῖ, τὰ συντηρεῖ, τὰ κινεῖ καὶ τὰ ὑποστηρίζει διὰ παντός στὴν ἐξέλιξή τους.

Σύμφωνα μὲ τὸν ἅγιο Διονύσιο, ὁ Θεός, ὁ Ὅποιος εἶναι πέρα ἀπὸ κάθε ἀρχὴ καὶ κάθε αἰτιότητα σὲ αἴδια ἀνάπαυση καὶ ἀκίνησία, ὁ Ἴδιος κινεῖται. Ὅχι τοπικὰ ἢ χρονικὰ, οὔτε νοητά, ψυχικὰ ἢ φυσικὰ, ὄχι διὰ μεταφορᾶς, μεταβολῆς, μετατροπῆς ἢ ἀλλοιώσεως. Ὁ Θεὸς «κινεῖται», ὅταν προχωρᾷ ἔξω ἀπὸ τὸν ἑαυτό Του γιὰ τὴ δημιουργία τῶν πάντων. Ὅταν γίνεται ποιητικὸ Αἴτιο ὁλοκλήρου τοῦ σύμπαντος, ὁ Θεὸς κινεῖται. Ἡ ἴδια ἢ διάκριση καὶ ἡ πρόοδος Του, προκειμένου νὰ γίνει Αἴτια καὶ Ἀρχὴ τῶν πάντων, ἀποτελεῖ γιὰ τοὺς θεολόγους τῶν Λογίων τὴν ἴδια τὴν κίνησή Του. Σύμφωνα μὲ τὸν ψαλμωδὸ, ὁ Θεὸς «... ἔκλινεν οὐρανὸν καὶ κατέβη, καὶ γνόφος ὑπὸ τοὺς πόδας αὐτοῦ» (Ψαλμ. 17:11). Τούτη ἡ αἰτιολογικὴ καὶ πηγαία κίνηση πραγματοποιεῖται μὲ τὴν οὐσίωση τῶν πάντων, τὴ συντήρησή τους στὸ εἶναι μέσῳ τῶν προόδων καὶ τῶν ἐνεργειῶν Του, οἱ ὁποῖες εἶναι προνοητικὲς γιὰ ὅλα τὰ ὄντα. Τούτη ἡ θεϊκὴ κίνηση ἔχει τρεῖς ἐκδοχές, συμβολικὲς βέβαια, ὅπως ἡ ἴδια ἢ κίνηση:

- 1) Ἡ εὐθεῖα κίνηση, ποὺ ὀνομάζεται πρόοδος τῶν θεϊκῶν ἐνεργειῶν, μὲ τίς ὁποῖες ὁ Ἴδιος δημιουργεῖ ὅλα τὰ ὄντα.
- 2) Ἡ κυκλικὴ κίνηση, ποὺ πρέπει νὰ ἐννοηθεῖ ὡς ἡ αἴδια ταυτότητα τοῦ Θεοῦ μὲ τὸν ἑαυτό Του καὶ τὴν ιδιότητα νὰ συνέχει τὰ πάντα μέσα Του καί, ταυτόχρονα, νὰ τὰ ἐπιστρέφει πρὸς τὸν ἑαυτό Του.
- 3) Ἡ ἐλικοειδῆς κίνηση, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ τὴ σταθερὴ πρόοδο τοῦ Θεοῦ, ταυτόχρονη μὲ τὴ γόνιμη στάση στὸν ἑαυτό Του¹⁵.

Ὁ Θεός, ὁ ἕνας, καλὸς καὶ ἀγαθός, κινεῖται καὶ μένει ἀκίνητος¹⁶. Ἔτσι, τὸ Καλὸ καὶ Ἀγαθὸ καθίσταται αἴτιο τῆς τῶν πάντων κινήσεως καὶ πα-

15. ΘΟ ΙΧ, 9, PG 3, 916C, D.

16. Ὁ Κωνσταντῖνος Γαρίτσης βλέπει σ' αὐτὸν τὸν τρόπο τοῦ Ἀρεοπαγίτου, τὸ νὰ συλλαμβάνει δηλαδὴ τὸ ταυτόχρονο τῆς μονῆς τοῦ Θεοῦ καὶ τῆς προόδου Του στὴ δημιουργία ὄλων, μίᾳ ἐπίδραση τοῦ Ἀριστοτέλη (βλ. Κωνσταντῖνου Γαρίτση, Ὅρασις Ἀοράτου, ἄπ., σ. 73).

ραμονῆς. Ὅλα τὰ ὄντα κατέχουν αὐτὲς τὲς τρεῖς κινήσεις: τὴν εὐθεία, τὴν κυκλικὴ καὶ τὴν ἑλικοειδῆ, τόσο τὰ νοητὰ καὶ λογικά, ὅσο καὶ τὰ αἰσθητά¹⁷, βεβαίως, τὸ καθένα μὲ τὸν οἰκείον τρόπο. Ἀλλά, ἐνῶ ἀπὸ τὸ Καλὸ καὶ Ἀγαθὸ προέρχεται κάθε στάση καὶ κίνηση, τὸ Ἴδιον, ὡς αἴτιον ὅλης τῆς στάσεως καὶ κινήσεως, βρίσκεται πέρα καὶ πάνω ἀπὸ κάθε στάση καὶ κίνηση.

(Ἀπὸ Αὐτὸ προέρχονται) «καὶ ἀνέκλειπτοι διαδοχαὶ τῶν γινομένων, αἱ στάσεις πᾶσαι καὶ αἱ κινήσεις αἱ τῶν νοῶν, αἱ τῶν ψυχῶν, αἱ τῶν σωμάτων. Στάσις γὰρ ἐστὶ πᾶσι καὶ κίνησις τὸ ὑπὲρ πᾶσαν στάσιν καὶ πᾶσαν κίνησιν ἐνιδρῦον ἕκαστον ἐν τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ καὶ κινοῦν ἐπὶ τὴν οἰκείαν κίνησιν»¹⁸.

Λέγοντας πὼς κάθε ὄν τοποθετεῖται στὸν λόγο του, ὁ ἅγιος Διονύσιος ἐπιβεβαιώνει ἔμμεσα ὅτι κάθε ὄν ἔχει τὸν οἰκείον λόγο του, ποῦ βρίσκεται στὸ Καλὸ καὶ Ἀγαθὸ, στὸν ἕνα Θεό. Ὁ Πατὴρ ἀναπαριστᾷ τοὺς λόγους τῶν ὄντων θεωρώντας τοὺς ὡς ἐκείνους ποὺ δίνουν οὐσία στὰ ὄντα, δηλαδὴ ὡς οὐσιοποιούς, ὀνομάζοντάς τοὺς καὶ παραδείγματα. Τοῦτοι οἱ λόγοι, τὰ παραδείγματα, προϋπάρχουν στὸν Θεὸ σὲ μία ὑπερούσια ἔνωση. Τὸ Καλὸ καὶ Ἀγαθὸ, ὡς καθολικὸ αἴτιον, διαφοροποιεῖται σὲ σχέση μὲ τὰ ὄντα σὲ τρεῖς οὐσιώδεις ιδιότητες: τὴν προϋπαρξή, τὴν ἀπόλυτη ὑπερβατικότητα, τὴν περιβολή ἢ περίπτωξη τῶν πάντων. Τὸ μοναδικὸ Αἴτιον προϋπάρχει ὅλων τῶν ὄντων, εἶναι πέρα καὶ πάνω ἀπ' ὅλα, ἀμέθεκτο, ἀλλά, ταυτόχρονα, συνέχει ὅλα τὰ ὄντα. Ἡ ποιητικὴ αἰτιότητα τοῦ Καλοῦ καὶ Ἀγαθοῦ συνεπάγεται, λογικά, δύο στιγμές: τὴν προϋπαρξή τῶν λόγων, τῶν παραδειγμάτων τῶν ὄντων, καὶ τὴ δημιουργία τοὺς σύμφωνα μὲ αὐτὰ τὰ παραδείγματα. Ὁ ἅγιος Διονύσιος, σ' αὐτὴν τὴ θεώρησιν, ἔχει μία διπλὴ προοπτικὴ, φιλοσοφικὴ καὶ θεολογικὴ, ὅπου ἡ πρώτη εἶναι ὑποταγμένη στὴ δεύτερη. Πρῶτα λέγει γιὰ τοὺς θεϊκοὺς λόγους πὼς εἶναι ποιητικοὶ οὐσίας, ἀλλὰ ἐπανα-διατυπώνει ἀμέσως διασαφηνίζοντας πὼς ὁ Θεὸς εἶναι, πραγματικά, Ἐκεῖνος ποὺ δημιουργεῖ τὰ ὄντα, σύμφωνα μὲ τοὺς λόγους ποὺ προϋπάρχουν στὴ νόησή Του. Ὁ Ἄρεοπαγίτης ἀντιλαμβάνεται αὐτὸν τὸν ὄρον «θεῖοι λόγοι» σύμφωνα μὲ ὅ,τι ἡ ἁγία Γραφή ἀποκαλεῖ ἀγαθὰ θεῖα θελήματα, κατὰ τὰ ὁποῖα ὁ Θεὸς παρήγαγε ὅλα τὰ ὄντα.

17. ΘΟ IV, 8, PG 3, 704D· IV, 9, PG 3, 705A, B.

18. ΘΟ IV, 7, PG 3, 704C.